

Kouwe Drukte

Jaargang 17 - nummer 48 - oktober 2013 uitgave van

verzamelkring
De Doolster

Inhoud

Omslagillustratie.....	3
De levensloop van een paar krujschaatsen.....	4
Wie was W. Gerth?.....	6
‘Dokterskoffer incl. dregje’.....	7
Eindelijk opheldering over Dittmar, Heilbronn.....	8
Magazijn Sport.....	13
Schaatsbibliotheek (22): Krijgen en kopen.....	14
Meestertekens en gehaltemerkjes op Elfstedenkruisjes.....	18
Hardrijders in Workum - 6 januari 1823.....	20
Column Jan de Wit – D(r)ome of werkelijkheid?.....	21
De eenzame schaatser?.....	22
Streepjescode – reactie/ (K)oud avontuur.....	23
Schotse schaatser.....	24
Belgische krujschaatsen.....	28
Reactie op Kouwe Drukke 47.....	29
Majolicaborden met schaatstaferelen.....	30
Scriptie over ijskermis – oproep.....	33
Vakantie Zuid-Duitsland 1981 met uitstapje Tsjecho-Slowakije.....	34
Free Heels.....	35
IJsprocessie op de Bodensee.....	36
Posten en Stempels (18).....	39
Hardrijderij op 18 februari 1870.....	40
De Nacht-Schaatser.....	41
Kouwe Drukke Een oproep.....	42
Colofon	43

Medewerkers

Hedman Bijlsma, Tom Clardij, Ron Couwenhoven, Alex Kampinga,
Matthy van Klaveren, Theodoor van der Kooi, Marnix Koolhaas, Niko Mulder,
Minne Iedes Nieuwhof, Jos Pronk, Caroline van Staaveren, Simon Verschueren,
Teun Wanink, Jan de Wit

ISSN 1572-4476

Omslagillustraties

Wel koek. Geen zopie. Het mooie verkoopstertje in haar rode jurk heeft riskante waar uitgesteld op haar klaptafeltje. Fruit! Als dat maar niet bevriest. Vooral die appels op het ijs, dat lijkt me linke soep. Je voelt de ijsnaalden als het ware door de kieren van de mand in hun schilletjes prikken. Wie gaat daar zijn tanden nog inzetten? 'Frostbite', het Engelse woord voor 'bevriezing' krijgt hier zomaar een dubbele betekenis.

Of valt het allemaal wel mee met de kou vandaag? *The lovely lady in red* bekommert zich nergens om en kiepert vaardig de inhoud van het schaalkje van haar balans in de jaszak van een klant. Aan de peuter met de blote armpjes, die net boven de *bonnet* van het fruitige dametje uitsteekt, kunnen we de temperatuur op de **voorpagina** misschien wel het beste aflezen: net iets onder het vriespunt. Alhoewel: het schoffie voor de kraam blaast z'n vingers nog maar eens warm. -4° C?

Het heeft goed en gelijkmatig gevoren op het Duddingston Loch: prachtig schaatsijs. Toch is het nog niet helemaal vertrouwd. Naast de korf met appels ligt uit voorzorg een ladder met een flinke rol touw, een reddingsboei en een deken. Geen ijsdreg dit keer, daarvoor moet je elders in deze *Kouwe Drukke* zijn.

Vermoedelijk was de schaatser met de *top hat* en de wandelstok een prominent lid van de deftige Edinburgh *Skating Club*, maar kunst- en schaatskenners hebben hem nog niet kunnen identificeren.

Het tafereel op de voorzijde is de linkerhelft van een schilderij dat in 1853 door Charles Lees, tijdgenoot van onze Andreas Schelfhout, werd gemaakt. Het werk is twee jaar terug verkocht voor de pittige prijs van ruim 121.000 *pounds sterling*. En om misverstanden maar gelijk de kop in te drukken: het is niet verworven door Marnix Koolhaas, die toevallig (?) in Schotland op vakantie was en ons in een boeiend artikel meeneemt naar het ijs van de Schotse '*lochs*' en dat van Duddingston in het bijzonder.

'*Gelieve de kaart tegen het licht te houden*' staat er in keurig Frans in de linkerbovenhoek van de prentbriefkaart op de **achterzijde**. Een verschil van dag en nacht ... En daarmee sluit deze '*carte postale*' perfect aan bij het gedicht '*De Nacht-Schaatser*' van Jan Schoustra op bladzijde 41.

Bij nacht en ontij op het ijs, dat heeft wel wat, en heus niet alleen voor elfstedenrijders. Mijn moeder (87) krijgt nog altijd een twinkeling in haar ogen als ze vertelt hoe ze in de oorlog – welke wereldbrand neemt een bakvis haar liefdes af? - bij volle maan ging schaatsen op het Balgzandkanaal. Daar tussen dijk en wad was geen Duitse soldaat te bekennen, of het moest een aarts liefhebber zijn.

Veel leesplezier! En kijk uit naar de feestelijke vijftig. Nu al roepen we je op om mee te werken aan het **jubileumnummer**. Dat moet wel iets heel bijzonders worden!

Namens de redactie, N. Mulder

De levensloop van een paar krulschaatsen

Het is de tweede 'vorstdag' van de winter. Er liggen schaatsen in de kringloopwinkel. Tussen de noren, kunst- en ijshockeyschaatsen vind ik warempel ook weer wat 'houtjes'. Binnen een paar minuten heb ik een paar in de hand dat mijn hart sneller laat kloppen. Een krul, niet groot, maar toch. Onder het roest schemert een stempel, of toch niet? Er plakt stijf opgedroogde modder aan de houtjes en aan de voetstapels zit een niet zo oud montuur met schaatslint dat nog

lang niet verkleurd is. Reden genoeg om een paar euro af te rekenen en thuis eens wat preciezer te gaan kijken. Al gauw blijkt dat er aan de hand van sporen op de schaatsen een complete levensloop valt te reconstrueren.

De schaatsen

De totale lengte, achterkant voetstapel tot voorkant krul, is 29 cm.

De lengte van de voetstapel is 24 cm. Het zijn dus echt kinderschaatsjes. De ijzers zijn drie mm dik. De krul is langs de omtrek gemeten 10 cm en steekt 3,5 cm boven de voetstapel uit. Het einde van de krul is plat uitgesmeed en naar achteren omgebogen. De voetstapel is vielvormig.

Wat staalwol brengt het stempel aan het licht. Becker & Henckell – Remscheid, met een muisje! Het boekje *Schaatsmakers Remscheid* brengt uitkomst: Becker & Henckell, schaatsmakers van 1886 tot 1896. Mijn schaatsjes zijn zo'n 120 jaar oud. Ik stuur een mailtje met foto naar Frits Locher. Hij bevestigt mijn bevinding. Duitse krulschaatsjes van omstreeks 1890.

Op den zeven-en-twintigsten December 1891 is door den Ondergeteekende namens de Firma BECKER & HENCKELL te Remscheid, die bij hem domicilie heeft gekozen, ter Griffie van de Arrondissementsrechtbank te Amsterdam ingezonden eene afbeelding en beschrijving van het **HANDELS- EN FABRIEKMERK**, door genoemde Firma gebezigd, en zulks ter voldeening aan de bepalingen der Wet van 25 Mei 1890, *Staatsblad 83*.

Het merk bestaat uit een Muis.
In verbinding met den naam en woonplaats der firma wordt het als Handels- en Fabriekmerk gebezigd voor de door haar gefabriceerde en in den handel gebrachte Schaatsen, en op het typer der Schaatsen geslagen.

AMSTERDAM,
27 December 1891.

HENRI R. GOUDSWIT,
Advocaat en Procureur,
Rokin 12, Amsterdam.

Uitluitend de Firma C. K. LOUWMAN, Haagsche Veer N°. 11 te Rotterdam, is belast met den verkoop van gemelde Schaatsen voor Nederland. (48951)

Ouder dan gedacht

Wat *googlen* op internet levert nog een verrassing op. In de *Nieuwe Amsterdamsche Courant. Algemeen Handelsblad* van 29 december 1881 staat de hier afgebeelde advertentie. In die advertentie wordt bekend gemaakt dat de Firma Becker & Henckell te Remscheid het handels- en fabrieksmerk muis '*in verbinding met den naam en woonplaats der firma*' heeft gedeponeerd en dat '*de Firma C.K. LOUWMAN, Haagsche Veer No. 11 te Rotterdam is belast met de verkoop van gemelde Schaatsen in Nederland*'.

De firma Becker & Henckell was een samenwerking van de ijzerwarenfabrikanten Becker en Henckell, die volgens Jürgen Schnieder's *Hersteller-verzeichnis* (bron: internet) al in 1879 begon. Zeven jaar eerder dus dan Wiebe Blauw en Frits Locher aangaven in hun boekje over Remscheid.

Gebruikssporen

In de aangekoekte droge modder op de voetstapel is nog de afdruk van een schoen te bespeuren. Het schaatslint dat er aan zit en de hakriempjes zijn beslist niet oud. Het zijn de eenvoudige bindingen zonder ringen zoals we die kennen van goedkope houten schaatsen. De laatste keer dat iemand op deze schaatsen heeft gereden was zeker geen honderd jaar geleden. Het zal niet gisteren zijn geweest, maar ergens in de laatste twintig jaar zijn ze beslist nog gebruikt.

Er zijn meer sporen die op een intensief gebruik duiden in een verder

achter ons liggend verleden. De schaatsen hebben het in een bepaalde fase van hun leven zwaar te verduren gehad. Op de schenkel van de linker schaats is aan de achterkant een ijzeren stripje met messing vastgesoldeerd. In de ijzeren strip zit een gat waarin schroefdraad gesneden is. Kennelijk is de aangesmede moer ooit van het ijzer afgescheurd. De gleuf in de voetstapel is wat breder gemaakt om de gereconstrueerde schenkel weer in het hout te laten passen. Helaas is er daarna een braam op de hakschroef geklonken. Daardoor zit alles wel goed vast, maar voetstapel en schenkel zijn niet meer te scheiden om de reparatie goed zichtbaar te maken. De schroef is ook anders dan die in de andere schaats. Het is wel duidelijk, iemand heeft hier zijn vakkennis gebruikt om de schaats weer bruikbaar te maken.

Kom daar nu eens om! Stel, het ijzer van de schaatsen van een van je kinderen is gescheurd. Je twijfelt geen moment, de schaatsen gaan bij het afval en je koopt een paar nieuwe. Je gaat beslist niet aan de slag met een brander, messing en soldeerwater. Bij deze schaatsjes is het wel gebeurd. Dat moet een heel andere tijd geweest zijn. Een tijd waarin ouders, of misschien grootouders zich veel tijd en

moeite getroostten om hun kinderen het genot van schaatsen te gunnen. Was het crisistijd? Begin jaren dertig?

Rechts of links?

De beide voetstapels dragen ook sporen van later aangebrachte aanpassingen. Om de jeugdige schaats(t)ers duidelijk te maken welke schaats aan welke schoen moest, is er met een steekguts in de voetstapels een R respectievelijk een L gestoken. Helaas kwam de R in de linker schaats en de L in de rechter schaats terecht. De houtjes zaten dankzij de geklonken hakschroeven muurvast aan de ijzers. Er zat niets anders op dan van de L een R te maken en van de R een L.

Waarom de foutieve R in de linker schaats veel ondieper en kleiner uitgestoken is dan de goede L en de gecombineerde R en L in de rechter schaats is onduidelijk. We kunnen wel speculeren. Is er een schaatstochtje

gemaakt met de linker schaats aan de rechter voet en omgekeerd? Is de schaatser, boos of teleurgesteld teruggekeerd, waarna iemand de vergissing ontdekte en hersteld heeft, of is tijdens het steken van de letters de vergissing al ontdekt en hersteld? Wanneer het gebeurd is kunnen we ook niet nauwkeurig reconstrueren. De letters zijn echter nog tamelijk scherp, weinig gesleten. De schaatsen hadden duidelijk al een groot deel van hun leven achter de rug toen de merktekens aangebracht werden. Misschien schaatste de derde generatie, die niet meer het verschil tussen een linker een rechter schaats kon bepalen, er al op.

Tot slot het montuur

Hierboven heb ik de riempjes al omschreven. Het leer is nog soepel, de gespjes en holnietjes zijn niet geroest. Het oranje lint, met twee gele en één bruine baan, is weinig verkleurd. Het is allemaal zichtbaar gebruikt, maar niet langdurig. Ze zijn duidelijk toegevoegd in de laatste levensfase van deze antieke schaatsen. Schaatsen die waarschijnlijk meer dan een leven lang zijn meegegaan en misschien wel vier generaties hebben gediend om de kunst van het schaatsen meester te worden.

Jan de Wit

Wie was W. Gerth?

Sinds kort een IJster schaats gekregen van een kennis met de merktekens 'IJLSTERSCHAATS' aan één kant en 'W. Gerth' aan de andere kant van de schenkel.

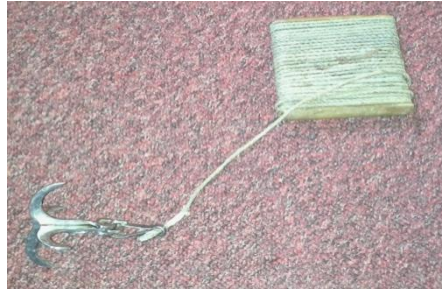
Deze naam komt niet voor in 'Schaatsmakers Remscheid' van Frits Locher en Wiebe Blauw, en is ook niet bekend in de database van Ed Braakman.

Simon Verschueren

'Dokterskoffer incl. dregje'

Dit koffertje heb ik op een veiling gekocht. Het stond omschreven als 'afsluitbaar lederen dokterskoffer incl. kruik en dregje'. Vooral door dat laatste werd ik nieuwsgierig, dus op naar de kijkdag.

Net in die tijd was de *KD46* uitgekomen met onder andere het verhaal dat de hofrijtuigen voorzien zouden worden van het dregje van Okhuijsen. Ook werd in het artikel gesproken over vaste plaatsen ten behoeve van reddingsmiddelen.

Toen ik het koffertje zag, dacht ik meteen dit is vast zo'n reddingskoffer. Er zit namelijk geen draagriem of handvat aan. Ik had gehoopt op meer informatie, maar al mijn zoeken op internet heeft niets op geleverd.

Als je het geheel ziet, moeten er vast meer van zijn gemaakt. Ik vermoed dat er nog een deken of plaid in heeft gezeten. Van het opvouwbare dregje in foedraal zijn er waarschijnlijk ook veel meer geweest.

Tom Clardij

Noot van de redactie:

Om misverstanden te voorkomen: het dregje van Tom komt niet overeen met de vinding van Okhuijsen. Dat was een paraplu-achtige constructie in een koker.

**Eindelijk opheldering over
Dittmar, Heilbronn**

*Schaats no. 4 met schroefstang
Collectie en foto: Fred de Vegt*

In *Kouwe Drukke 20* introduceerde Fred de Vegt een prachtig paar schaatsen van Dittmar uit Heilbronn in Duitsland.

Over de datering liepen de meningen nogal uiteen (*KD32*). Nu er onlangs een prijscourant van de gebroeders Dittmar is opgedoken, krijgen we niet alleen zicht op hun assortiment, maar kunnen we de schaatsen van Fred ook beter in de tijd plaatsen.

Groot formaat

De prijscourant uit november 1868 is met zijn afmetingen van 55,5 x 41 cm (groot folio, iets groter dan A2) een echte krant. Hoewel hij slechts vier pagina's telt, krijgen we dankzij dit formaat alles bij elkaar toch een uitgebreid beeld van het productaanbod.

Prijs-Courant, November 1868.

Prominent op de voorpagina

Bovenaan de voorpagina prijken 15 afbeeldingen van in totaal 67 medailles, patenten en prijzen die deze ge-reputeerde firma tot op dat moment bij exposities in binnen- en buitenland in de wacht had gesleept. Daaronder staat een aantal citaten uit juryrapporten van de belangrijkste tentoonstellingen, waarin onder andere de scheermessen van de gebroeders Dittmar worden geprezen om hun kwaliteit. Schaatsen worden in deze passages niet afzonderlijk genoemd, zodat we niet zeker weten of Dittmar ook 'Schlittschuhe' bij deze exposities heeft ingebracht.

Toch kregen de schaatsen in kolom 3 en 4 een prominente plek op de voorpagina van de prijscourant. Daar zal het naderende winterseizoen mede een rol in hebben gespeeld.

De prijzen zijn zowel in Zuidoitse 'Gulden und Kreuzern' als in Pruisische 'Thalern und Silbergroschen'. Er gingen destijds 60 'Kreuzern' in een 'Gulden' en 30 'Silbergroschen' in een 'Thaler'.

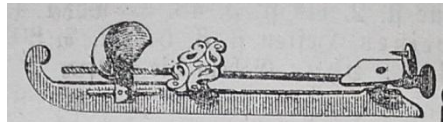
Schaatsen met dubbele schenkels

Het eerste model dat wordt beschreven is het duurste dat wordt aangeboden: 'Schlittschuhe mit doppelten Läufen, um nicht zu fallen, für Damen und Anfänger'. Wat we ons precies bij die dubbele ijzers moeten voorstellen is niet duidelijk; het model is helaas niet afgebeeld. De gedachten gaan uit naar de schaatsen voor slappe enkels (KD47) die bij Hoekstra en Faber vlak na 1900 ook bijna twee keer zo duur

waren als vergelijkbare modellen met enkele ijzers. Dat het model behalve voor beginners tevens voor dames wordt aangeprezen, geeft aan dat de Duitse vrouwen hun partijtje eindelijk eens actief gingen meeblazen op het ijs. Al moeten we er ook rekening mee houden dat het mogelijk een product voor export betrof, aangezien de prijs niet alleen in guldens en daalders, maar ook in Franse franken werd vermeld! Datzelfde gold ook voor het volgende model.

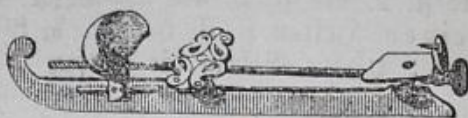
Nieuwste schaatsen

De 'Neueste Schlittschuhe', voor heren, dames en kinderen, kunnen zonder riemen of voetkappen bevestigd worden. Ze zijn 36 'Kreuzern' (ruim een halve Gulden) goedkoper dan de schaatsen met dubbele schenkel. Uit de afbeelding blijkt dat het om hetzelfde model gaat als de schaatsen van Fred de Vegt.

Hoewel helemaal van metaal, zijn ze lichter dan gewone schaatsen; ze zitten vaster aan de voeten, waardoor je er zekerder op voelt bij het rijden. Omdat ze niet met riemen of iets dergelijks tot het uiterste moeten worden aangesnoerd, krijg je geen last van pijnlijke voeten. De nieuwe schaatsen zijn ook erg geliefd omdat je ze sneller aan en uit kunt trekken. Vooral bij barre kou is dat een overweging. De schaatsen waren in vier maten leverbaar en konden even-

Schlittschuhe mit doppelten Läuſen,
um nicht zu fallen, für Damen und Anfänger
à 4 fl. 24 kr. = 2 Th. 16 Sgr. = 9 Fr. 45 Cents.

Neueste Schlittschuhe

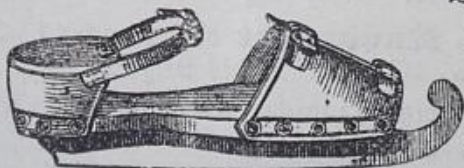
welche ohne Riemen oder Schuhe befestigt werden,
für Herren, Damen und Kinder.

à 3 fl. 48 kr. = 2 Th. 5 Sgr. = 8 Fr. 15 Cents.

Die wesentlichen Vorzüge derselben bestehen darin, daß sie, obgleich ganz von Metall, leichter sind, als die gewöhnlichen, **fester** am Fuße anliegen, und man in Folge dessen sicherer damit läuft oder fährt, sowie daß sie den Fuß **nicht** im Geringsten belästigen, während die bisherigen Schlittschuhe nur dann festhalten, wenn der Fuß durch Riemen u. auf's Aeußerste zusammengezwängt wird, was sehr schmerzhaft ist. Auch sind die neuen Schlittschuhe schon deshalb sehr beliebt, weil sie viel schneller an- und ausgezogen werden, welcher Umstand besonders bei stärkerer Kälte Beachtung verdient.

Wir haben die Schlittschuhe in 4 Größen, welche **verlängert** werden können, vorrätzig. Maß der Fußlänge wird erbeten. Unsere neuen Schlittschuhe haben an denselben Orten, wo sie bis jetzt eingeführt werden, so großen Beifall gefunden, daß sie alle andern Sorten verdrängt haben. — Während des **Winters** kann wegen der starken Nachfrage **keine Auswahl** von **Schlittschuhen** versandt werden, dagegen stehen **Muster** auf feste Bestellung zu Diensten.

Schlittschuhe mit Riemen und Schuhen

1 fl. 24 kr. bis 3 fl.
48 kr. = 24 Sgr. bis
2 Th. 5 Sgr.

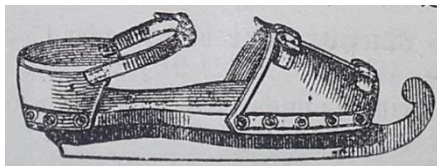
Schlittschuhe für solche Wiederverkäufer, welche die Lederarbeit selbst machen lassen,
pr. Paar 28 kr. bis fl. 2. 20. oder 8 Sgr. bis Th. 1. 10.

tueel nog worden verlengd. Bij bestellingen diende de voetmaat te worden opgegeven. Opvallend is dat niet wordt uitgelegd dat verlengen mogelijk was vanwege de techniek met de schroefstang.

Verder wordt vermeld dat de nieuwe schaatsen overal waar ze tot dan toe in gebruik waren, zo goed zijn ontvangen, dat ze alle andere soorten hebben verdrongen. Hieruit kunnen we opmaken dat de schaatsen met schroefmechanisme dus vóór november 1868 al beperkt in omloop zijn gebracht.

Schaatsen met riemen en voetkappen

Ook het derde model is afgebeeld. Het betreft '*Schlittschuhe mit Riemen und Schuhen*', een typische damesschaats,

zo op het oog met platte krul. De prijzen varieerden van 1,48 tot 3,48 zuidduitse gulden. Hoe hoger de prijs, hoe fijner de uitvoering? De duurste variant van deze damesschaats kostte evenveel als het nieuwe model met de schroefstang.

Idem dito zonder riemen en kappen

Het laatste model (niet afgebeeld) betreft dezelfde schaats, maar zonder riemen of voetkappen, speciaal voor winkeliers die het leerwerk zelf lieten maken. Ze waren uiteraard aanmerkelijk goedkoper.

Tot zover de prijscourant uit 1868.

Datering van de schaats met schroefmechanisme

Hoewel de nieuwste schaats met schroefmechanisme vóór november 1868 dus al verkrijgbaar was, lijkt het alleen al vanwege de aanduiding '*Neueste*' uitgesloten, dat deze schaats uit de tijd van grondlegger Georg Dittmar (1789-1820) stamt.

Zoals al eerder uiteengezet in *KD32* past ook de techniek van de schroefspindel op schaatsen niet in de periode rond 1800.

Het is veelzeggend dat de gebroeders Dittmar voor zover bekend geen patent op het schroefmechanisme hebben aangevraagd of verkregen. Dit zou er op kunnen duiden dat het geen origineel ontwerp betrof. Het oudst bekende patent van een schroefmechanisme op schaatsen is van Ramsdell uit 1863 (*KD32*).

Op grond van bovenstaande gegevens schat ik dat de Dittmars hun schaats met schroefstang rond 1866-1867 op de markt hebben gebracht.

Stempel en modelnummers

De schaatsen met schroefmechanisme van Fred dragen het stempel '*DITTMAR / HEILBRONN / No. 4*' op de hakplaat.

De Dittmars stempelden dus, mogelijk in navolging van hun vader, zonder het

woord 'Gebrüder' in de naam. De prijscourant vermeldt hierover op pagina 2 slechts 'dat alle artikelen met onze naam zijn gekenmerkt.'

Het lijkt aannemelijk dat ook de andere schaatsmodellen van de gebroeders werden aangeduid met een nummer; in de prijscourant worden ze echter niet genoemd. Voor de meeste andere artikelen gold hetzelfde, al waren gereedschappen voor land- en tuinbouw bijvoorbeeld wel genummerd.

Aangezien model No. 4 (met schroefmechanisme) '*Neueste Schlittschuhe*' wordt genoemd, mogen we bij de drie andere en dus oudere modellen de nummers 1, 2 en 3 verwachten. Welk model welk nummer had, weten we echter niet.

Het zou ook nog kunnen dat een ouder model met een lager nummer inmiddels uit de mode was geraakt en niet is vermeld in deze prijscourant.

*Schaats van Baron de Woelmont
Collectie: Eerste Friese Schaatsmuseum,
Hindeloopen. Foto: Henk Mostert, Abbenbroek*

Schaatsen van Baron de Woelmont

Er is al eerder geopperd (*KD20; KD32*) dat de deels verzilverde schaatsen van Baron de Woelmont – met een dubbel in plaats van een enkel schroefmechanisme – door de firma Dittmar zouden kunnen zijn vervaardigd. De prijscourant van 1868 scheidt hierover geen duidelijkheid, maar sluit deze opvatting ook niet uit. De firma maakte in ieder geval ook verzilverde voorwerpen.

De prijsstelling in Franse franken voor model no. 4 zou er op kunnen duiden dat Dittmars schaats met enkelvoudig schroefmechanisme werd afgezet in Franstalige kringen.

Ongeacht de maker, lijkt het me nogal gewaagd om schaatsen met een hoogwaardiger techniek (dubbel mechanisme) ouder in te schatten dan schaatsen met een eenvoudiger systeem, zoals door sommige verzamelaars wordt gedaan. Op basis van bovenstaande inzichten voel ik me gesterkt in de overtuiging dat de schaatsen van Baron de Woelmont rond 1870 zijn gemaakt. Deze datering sluit – zoals

eerder betoogd - prima aan bij Baron en *sénateur* (eerstekamerlid) Ferdinand de Woelmont (1815-1875) als opdrachtgever, en niet bij diens oom Frédéric (1769-1829).

Ferdinand de Woelmont zal tussen 1852 en 1870 zeker één of meerdere handelstentoonstellingen hebben bezocht en kan daarbij in contact zijn geraakt met de firma Dittmar. Vast staat dit echter niet.

Aanvullende gegevens over Dittmar

De gebroeders Dittmar hebben voor en na 1868 vaker prijslijsten of catalogi uitgegeven. Onder andere in augustus 1862 een '*Preisliste der Messerwaren etc.*'. Het is niet bekend of ze toen en/of later ook met schaatsen adverteerden.

In 1902 stempelde het bedrijf met '*Dittmar'sche Stahlwarenfabrik A. u. G. Dittmar, Heilbronn am Neckar.*'

Op 25 februari 1910 wordt de '*Stahlwarenfabrik*' Dittmar uit Heilbronn genoemd als hofleverancier in Württemberg, met als partner Albert Dittmar. Zijn broer G. wordt niet vermeld.

Latere gegevens over deze toonaangevende firma heb ik niet kunnen vinden.

Niko Mulder

Bronnen m.b.t. aanvullende gegevens:
German bladesmiths - Directory of names and marks - www.archivingindustry.com
Eberhard Fritz - Württembergische Hoflieferanten und Hofhandwerker 1850-1918

Magazijn Sport

Ik zag bij het 'restaureren' van een paar schaatsen, die wij betitelen als Waddinxveense, dat er in de ijzers een stempel is ingeslagen met de woorden '*Magazijn Sport*' in boogvorm en daaronder '*Amsterdam*'.

Hoewel het een frappante en vreemde combinatie is, dacht ik eerst even aan een onbekende Amsterdamse schaatsenmaker, die in het boek van Wiebe Blauw niet wordt genoemd.

Bij navraag wist Wiebe te melden dat Magazijn 'Sport' tussen 1923 en 1933 adverteerde met de verkoop van schaatsen. Vermoedelijk een wederverkoper en geen maker dus. 'In 1923 zitten ze naast de Utrechtsestraat 101 ook in de Kinkerstraat 56. In 1933 zaten ze naast de Utrechtsestraat ook op Nieuwendijk 152 en op Bilderdijkstraat 90.' aldus Wiebe.

Zijn er verzamelaars die schaatsen van of aanvullende informatie over Magazijn Sport hebben?

Jos Pronk

SCHAATSBIBLIOTHEEK

Aflevering 22: Krijgen en kopen

"Groeit die schaatsbibliotheek van jou nog wel eens? Jij hebt alles toch al?"

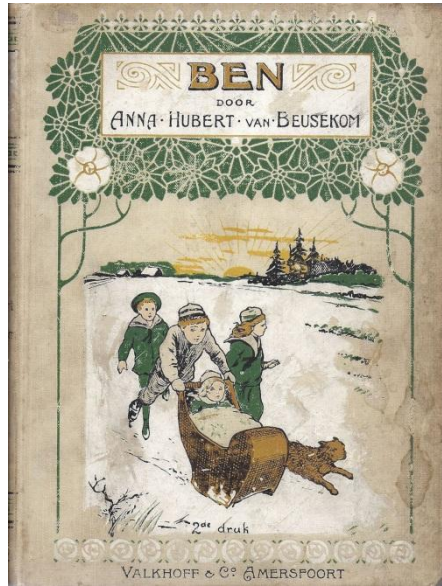
Een letterlijke tekst die me onlangs door een kennis-op-afstand in een telefoongesprek werd toegevoegd. De werkelijkheid is anders kan ik verzekeren: a) gelukkig zijn er nog diverse titels waarnaar ik op zoek ben wat verzamelen nog steeds spannend maakt; b) mijn schaatsbibliotheek groeit nog steeds. Wat heet: in het eerste halfjaar van 2013 noteerde ik welgeteld 75 aanwinsten. Toch bijna twee meter uitbreiding van de collectie en daar moet je ook maar weer ruimte voor zoeken.

Nog een andere statistische constatering: ongeveer 30% van die nieuwe oogst kreeg ik zonder ervoor te hoeven betalen. En dat is natuurlijk aardig meegenomen. Nu zitten de lezers van deze rubriek niet te wachten op allerlei privé-bespiegelingen. Maar misschien is het toch aardig deze keer als intermezzo - na enkele thematische afleveringen - hier en daar enkele titels te noemen die je in zo'n periode vergaart.

Oud en nieuw

De trouwe lezer van *Kouwe drukte* weet dat we in huize Bijlsma over een uitgebreide verzameling kinderboeken beschikken. We gaan redelijk selectief te werk, maar als je dan op een boekenmarkt op de Veluwe een oud exemplaar met een aardige cover ziet liggen, ook nog met een ééncijferige prijs voor de komma, bezwijken we snel. Zo belandde *Ben* van Anna

Hubert van Beusekom (een uitgave van Valkhoff & Co., Amersfoort) in de boekenkast.

Minstens zo leuk is het als kleindochter Ilse mij een cadeautje aanreikt. Als dank voor de hulp bij het voorbereiden van een spreekbeurt over schaatsen. Ze had zowaar in een boekhandel een betrekkelijk nieuw boek gevonden dat we vast nog niet hadden. Inderdaad: *Schaatsen in de mist* van Hans Kuyper (Leopold/ Amsterdam 2011) kenden we niet. Een vlot geschreven verhaal met fraaie illustraties, dat nog een aardige verrassing in zich herbergt. Als de tweeling Merel en Melle samen met meester Bert in de problemen komen als ze op het ijs in de mist zijn beland, vertelt de onderwijzer het verhaal van Klaas Bording en zijn twee zonen. In december 2011 wijdden we de *Schaatsbibliotheek* aan de geschiede-

nis van de Bordings (*Veertien dagen op een ijsschots*). In onze huiskamer liggen op de speciaal gemaakte uitstalplanken in de kinderboekenkast diverse edities van dit waargebeurde overlevingsdrama op een bevroren Zuiderzee. Onlangs - in de zomervakantie - dwaalden we met twee kleinkinderen door de straten van het buitenmuseum (onderdeel van het Zuiderzeemuseum) in Enkhuzen. In een van de vissershuizen lazen we de panelen met het fascinerende verhaal van de drie Durgerdammer vissers. In diezelfde ruimte staat - ietwat verborgen achter de deur - de originele grafsteen die ooit op het graf van de twee oudste Bordings in Vollenhove lag.

Koorts

In de rubriek *Boek en zopie* in de vorige *Kouwe Drukke* meldden de samenstellers enkele boeken die tijdens de

grote happening rond het thema *50 jaar Elfstedentocht 1963 - 2013* in januari in het schaatsmuseum in Hindeloopen werden gepresenteerd. Ik doel dus op titels als *Alles over ijs* en *Nooit meer wachten op Elfstedenijs*. Op die 18^e januari kregen de aanwezigen bij vertrek een tas mee met allerlei door sponsors beschikbaar gestelde spulletjes. Daarin vonden we ook het boekje *11-Stedenkoorts - Fries voor schaatsenrijders*, uitgegeven door de Afûk in Leeuwarden.

Die uitgave met humoristische tekeningen van Geert Gratama en zinnenetjes in het Fries voor schaatsers die onderweg zijn, doet enigszins denken aan een soortgelijk boekje *Fries voor Elfstedenrijders* van Kees 't Hart en Nico van der Zee dat in 1986 verscheen. Thuisgekomen lees ik achterin het boekje van Gratama - in het Fries - de vermelding: Tweede druk, januari 2013. Tja, en dan gebeurt er ineens iets met een collectioneur. Die gaat op zoek. Binnen een week vond ik in de voorraad van een plaatselijke boek-

handel de eerste druk van december 2012. Glimlachend bedenk ik, dat sommige Poolsterleden nu meewarig hun hoofd zullen schudden ('*Wat is dat nou weer voor gekke afwijking?*'). Ik troost me bij voorbaat met de gedachte, dat ik zulke collega's ook wel eens vreemde gedragingen heb zien vertonen bij hun zoektochten naar oude schaatsen. Wat ons bindt, is die verzameldrang die je aan complete buitenstaanders onmogelijk kunt uitleggen.

Wintergezichten

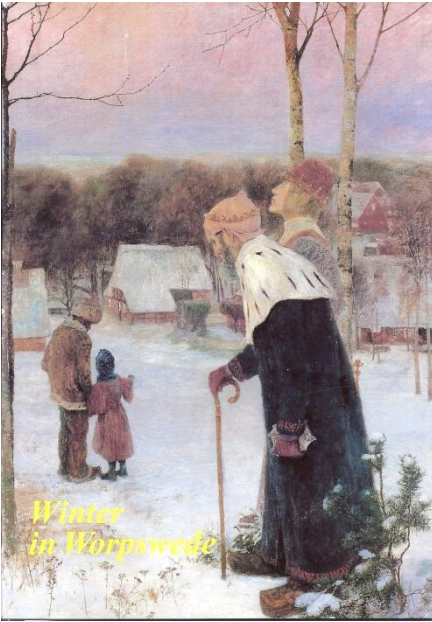
Die tweede druk kreeg ik dus, de eerste kocht ik. Het aardige van krijgen is, dat je ook zomaar een boek krijgt aangereikt waarvan je het bestaan niet wist. Een Poolstercollega die het prima vindt, dat hij anoniem blijft, verraste me bij een bezoekje met het boek *Over Kampen gesproken*.

Deze bundel werd samengesteld als eerbetoon aan Lies van Vliet voor haar vele prestaties op het terrein van de Kamper stadsgeschiedenis en -archeologie. In die uitgave staat een prachtig artikel van plm. 25 pagina's, waarin de historicus Jaap van Gelderen een

wintergezicht van Hendrick Avercamp als uitgangspunt neemt voor een speurtocht naar de identiteit en achtergrond van een Portugees ogende dame op dat schilderij. Ik heb wel eens eerder laten blijken hoezeer leven en vooral het werk van de winterschilder Avercamp een mens kunnen fascineren. Dit artikel is het beste bewijs, dat je niet alleen schaatsdetails kunt uitvergroten, maar elementen uit zo'n schilderij ook in een historisch perspectief kunt plaatsen.

Ik kocht in die afgelopen maanden óók een boek met wintergezichten. Inder tijd las ik een inspirerend artikel over een tentoonstelling in de kunstenaarskolonie Worpswede in de Duitse '*Landkreis*' Osterholz vlakbij Bremen. Pogingen om de catalogus van die '*Ausstellung*' te krijgen, mislukten meteen want die uitgave was onmiddellijk uitverkocht geraakt. Meerdere keren werden naderhand briefjes en mailtjes naar verschillende adressen beantwoord met het Duitse woord '*Leider*' (helaas)... Tot ik dertien jaar na dato plotsklaps beet had bij een antiquariaat in Bremen. En dan volgt een kleine teleurstelling. *Winter in Worpswede* is een aardig boekje met informatieve artikelen over de verbeelding van de winter in de Europese schilderkunst, de winters in Worpswede, de '*Darstellung*' daarvan door kunstenaars uit die omgeving, et cetera. Natuurlijk ontbreken afbeeldingen niet van toen tentoongestelde kunstwerken. Ik zie kinderen sleeën, fraaie winterimpressies en een indrukwekkend drieluik waarbij het sterven van

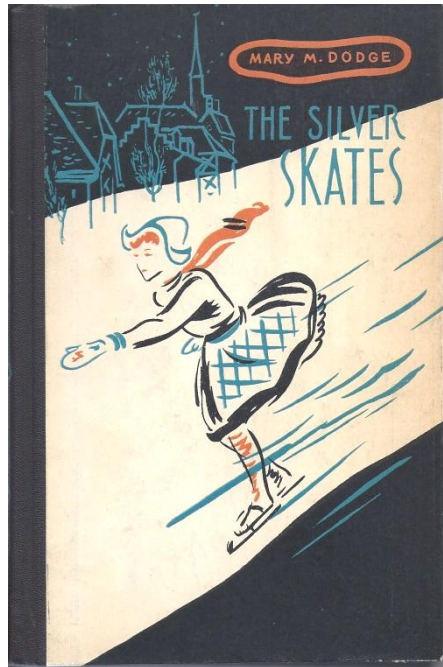

een klein kind in verbinding wordt gebracht met het jaargetijde. Maar ik mis schaatsenrijders op de plaatjes...

Hans Brinker

Qua ruimtebeslag moet ik natuurlijk volstaan met een kleine selectie uit de nieuwe aanwinsten. Ik noem dus niet de jubileumboekjes van ijsclubs, hoewel die telkens verrassende details bevatten die je in soortgelijke werkjes niet eerder tegenkwam. Ook niet de oneindig groeiende reeks van schaatsstatistische uitgaven waar je alleen maar diepe bewondering voor kunt opbrengen. Ik eindig met onze Hans Brinker-collectie die steeds indrukwekkender vormen begint aan te nemen. Niet dat onze verzameling edities van het boek *Hans Brinker or The Silver Skates* in welke taal dan ook

onbeperkt blijft doorgroeien. Dit eerste halfjaar leverde 'slechts' drie aanwinsten op. Waarvan één overigens best het noemen waard is. In 1961 verscheen in Moskou bij het 'Foreign Languages Publishing House' een tweetalige editie. Het eigenlijke boek is in het Engels afgedrukt, maar de inleiding en met name het slotcommentaar inclusief voetnoten (16 pag.) zijn wel degelijk Russisch. Ik had die uitgave al eens mogen inkijken bij collega-verzamelaarster Aukje, maar het moment zij geprezen dat je die editie ook op de

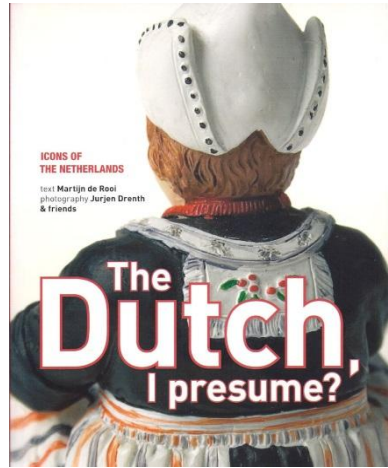
kop weet te tikken.

Onze Hans Brinker-manie uit zich ook in het bij elkaar brengen van boeken over het verschijnsel Hans Brinker en de betekenis daarvan in Nederland en

vooral in het buitenland. Met een glimlach kochten we op Schiphol (op doorreis naar de kinderen en kleinkinderen in Californië) de humoristische uitgave *The Dutch I presume?* (*Icons of the Netherlands*).

De kop boven het Hans Brinker-artikel is alleszeggend: *'World famous, just not in the Netherlands'*. In het (zelf)portret van ons land ontbreekt overigens evenmin een aardig artikel over onze nationale passie *'ice-skating'*.

Hedman Bijlsma

Meestertekens en gehaltemerkjes op Elfstedenkruisjes

In het vorige nummer hebben we al aandacht besteed aan het kruisje en hoewel ik nog niet alles op een rijtje heb kunnen zetten, nu toch een vervolg. Het viel mij op dat er nogal wat verschillende waarheden over het kruisje gepubliceerd zijn. Zelfs op Wikipedia kloppen naar mijn idee niet alle gegevens over de Elfstedentochten die zijn verreden. Daarom is een tabel bijgevoegd (zie pag. 19), gesorteerd op zwaarte van de tocht. Hoe kleiner het percentage deelnemers dat de tocht succesvol heeft volbracht, hoe zwaarder deze was. De tocht uit 1963 is zoals verwacht de zwaarste geweest en slechts 1,3% heeft het kruisje daadwerkelijk ontvangen. De tocht uit 1947 had iets meer dan 15% volbrengers. Het kruisje dat je zelf hebt behaald, heeft de grootste emo-

tionele waarde, en van alle eigen kruisjes weer diegene waar je het meest voor heb moeten doen. Dat hoeft natuurlijk niet per se de zwaarste te zijn uit onderstaande ranking.

Verzamelwaarde

Voor de verzamelaar zal het kruisje waarvan er het minste in omloop zijn gekomen de hoogste waarde bezitten. Bij oudere exemplaren is dat moeilijk te bepalen, omdat kruisjes van vóór 1947 geen kenmerk hebben waaruit blijkt uit welk jaar ze zijn. In de kruisjes en rondjes van 1947 staat alleen het jaartal. De rondjes zijn alleen uitgereikt in 1940 en 1947, aan deelnemers die tot een bepaald punt op de route waren gekomen. De 'kruisjes' uit 1909 (tocht georganiseerd door de Friesche Ijsbond) en de T-1929 (Tolhuister Elfstedentocht) wijken in vorm af van de gangbare kruisjes,

Jaar	Wedstrijd gestart	Wedstrijd finish	Toer gestart	Toer finish	Totaal kruisjes	N-Z route	Rondjes	Totaal gestart	Zwaarte
1963	568	58	9294	69	127	Zuid		9862	1,28
1947	277	57	1796	258	315	Zuid	273	2073	15,19
1940	688	342	2716	947	1289	Zuid	189	3404	37,86
1909	22	9			9	Noord		22	40,90
1929	103	54	198	99	153	Noord		301	50,83
1997	301	124	16387	11570	11694	Zuid		16688	70,07
1912	37	24	24	19	43	Noord		61	70,49
1985	277	224	16236	12060	12284	Zuid		16513	74,38
1956	259	107	6070	4739	4846	Zuid		6329	76,56
1917	42	37	111	84	121	Noord		153	79,08
1954	138	62	2597	2142	2204	Zuid		2735	80,58
1941	574	494	1925	1672	2166	Noord		2499	86,67
1986	318	196	16999	14831	15027	Zuid		17317	86,77
1933	173	160	367	309	469	Zuid		540	86,85
T-1929	49	44			44	Noord		49	89,79
1942	970	853	3887	3694	4547	Zuid		4857	93,61
Totaal	4796	2845	78607	52493	53922		462		

daarom heb ik die aantallen - bij 'Totaal kruisjes' - in rood vermeld.

Merktekens

De meeste kruisjes hebben ook nog twee merktekens, de eerste is het meesterteken en de tweede is het zilveragehaltemerkje. Deze merkjes vallen niet altijd te determineren, zelfs niet met een loep. Het zilveragehalte is altijd als eerste of tweede uitgedrukt, het derde gehalte wordt in Nederland en België niet gebruikt. De merkjes hieronder zijn hier sterk vergroot.

Eerste en tweede gehalte

925 betekent dat het kruisje voor 92,5% uit zilver bestaat, 835 dus voor

83,5%. Dit merkteken wordt door het waarborgkantoor in Gouda of Joure

gestempeld. Zover we weten zijn de kruisjes tot op heden altijd in Gouda gekeurd, maar als in 2012 de tocht was doorgedaan, dan lag het in de bedoeling om de keuring in Joure te laten plaatsvinden. De stempels van Joure en Gouda zijn overigens enigszins verschillend. Hier afgebeeld staan de stempels van Gouda.

De kruisjes uit 1985, 1986 en 1997 hebben allen het eerste gehaltemerkje,

die uit 1954 en 1956 het tweede gehaltemerkje. Van de andere jaren heb ik het (nog) niet kunnen ontcijferen of achterhalen. Datzelfde geldt voor het meesterteken.

Meesterteken

Het meesterteken van de drie laatst verreden tochten is zoals hier afgebeeld en is van Koninklijk Begeer. Nu zijn de kruisjes uit andere jaren ook door Koninklijk Begeer gemaakt, maar zeer waarschijnlijk met een ander meesterteken. Met een aantal kruisjes ben ik langs de juwelier geweest, maar ook daar kon men mij geen uitsluitsel geven.

Datering

In 1947 kregen de kruisjes dus alleen het jaartal, het kruisje uit 1954 een gegraveerde datum en waarschijnlijk die van 1963 ook. In 1956 en na 1963 kregen alle kruisjes een datum in reliëf in een rondje. De datum werd gelijktijdig bij de fabricage van de kruisjes aangebracht, ook bij de kruisjes waarbij het lijkt of het gegraveerd is, misschien 1963 uitgezonderd. Tussen de kruisjes vanaf 1912 tot en met 1942 bestaat zover nu bekend geen verschil. Wel komen we soms kruisjes tegen waarin de eerste eigenaar een jaartal of volledige datum heeft ingebracht, dan wel heeft laten inbrengen.

Of er 'valse' kruisjes in omloop zijn gebracht, is moeilijk te achterhalen. In ieder geval geven de merkjes enige zekerheid, maar die kunnen ook zijn

nagemaakt. Als iemand een oud kruisje van voor 1947 in het bezit weet te krijgen en daar de datum van 1963 in laat zetten, zou hij kunnen suggereren met goed gevolg die zware tocht te hebben uitgereden. Nadeel hierbij is wel weer dat alle namen van de rijders uit 1963 bekend zijn.

Matthy van Klaveren

Hardrijders in Workum - 6 januari 1823

Is een nieuw boek waarin Ron Couwenhoven de eerste hardrijderij op de schaats die om een geldprijs ging, beschrijft aan de hand van de bewaard gebleven startlijst. Van 51 van de 54 deelnemers werden antecedenten terug gevonden.

Ook de strenge winter van 1822 - 1823 wordt beschreven, evenals organisator kastelein Evert Nauta uit Workum.

Het boek (60 p. geïll.) verschijnt 1 okt. as.; hardcover: €14,50, paperback: €9,95 (excl. porto); voorinschrijving via: r.couwenhoven@upcmail.nl

Redactie

Column Jan de Wit

D(r)ome of werkelijkheid?

Lelystad – De redactie van Kouwe Drukke heeft de hand gelegd op een uiterst gevoelig rapport van de Koninklijke Vereniging De Friesche Elfsteden. In het document spreekt het bestuur van de vereniging haar onomwonden voorkeur uit voor de bouw van een overdekt elfsteden-traject in het groene hart van de randstad. Het bestuur is van mening dat zonder ingrijpende vernieuwingen het roemruchte Friese icoon zijn aantrekkingskracht op de jonge generatie onvermijdelijk zal verliezen. De nabijheid van Schiphol moet het deelnemersveld een meer internationaal karakter geven. Daarnaast zal de aanwezigheid van alomgewaarde universitaire instellingen het mondiale aanzien van de tocht vergroten. Overdekking van het gehele traject is noodzakelijk om te kunnen voldoen aan de eisen van de moderne ultralange-afstandschaatser. Wind, sneeuwstormen en koude zijn externe factoren die de sportieve prestatie ongunstig beïnvloeden en de onderlinge competitie vervalsen. Door het gehele traject bovendien te voorzien van kunstijs kan de tocht jaarlijks verreden worden op een dag tussen kerstmis en oud en nieuw. Daardoor komt een eind aan de mediahype rond het thema ‘giet it oan?’, die de nieuwsvoorziening in het land jaarlijks vrijwel lam legt. *Last but*

not least zal het arbeidsverzuim vanwege deze datum in de kerstvakantie tot een minimum worden beperkt. In economisch moeilijke tijden is dit een zwaarwegend argument in de besluitvorming om het historisch zo beladen traject te verplaatsen. Een persbericht als dit klinkt volkomen ongeloofwaardig. Geen weldenkend mens trapt daar in. Vervang echter de redactie van Kouwe Drukke door de NOS, de Koninklijke Vereniging De Friesche Elfsteden door de al even Koninklijke Nederlandsche Schaatsenrijders Bond en het elfstedentraject door het nationale ijsstadion en je zit midden in de realiteit. Sport wordt in eerste instantie gedragen door de sporters en het publiek. Zeker de schaatssport is geworteld in tradities en sentiment. In de moderne tijd hebben bestuurders echter geen boodschap aan historische en emotionele wortels. Economische belangen, internationaal aanzien en grootheidswaan zijn grotere drijfveren voor de sportbobo’s. Megalomane projecten gebaseerd op drijfzand zijn bij deze bestuurders verreweg favoriet boven traditionele waarden die de steun hebben van het publiek. Daarmee komt de vraag boven wat voor de sport belangrijker is, publiek of geld? Zonder geld geen topsport, maar zonder publiek geen investeerders in de sport. Voorlopig lijkt het erop dat dat publiek de thuisbasis van het Nederlandse schaatsen niet voor een iced(r)ome wil inruilen.

De eenzame schaatser?

Ingeklemd tussen de Weespertrekvaart en de Provincialeweg in Diemen staat 'Landmark', een negen meter hoog sculptuur van kunstenaar Alex Vermeulen uit 2001. Het wordt ook wel 'De eenzame schaatser' genoemd.

Maar is het dat wel, een schaatser? De polyester figuur, die wel wat weg heeft van een dikke druppel, duikt hoog op een weerbestendige stalen spiraal weliswaar gewillig in de schaatshouding, aan de voeten zijn echter geen schaatsen te bekennen. Rent het dikkertje niet gewoon hard naar boven? Tja, dat doe je weer niet met de handen op de rug. Misschien moeten we hem het voordeel van de twijfel maar gunnen vanwege het natuurijsbaantje dat iets verderop tussen de Diem en de Sportlaan ligt ...

Na enig gesteggel kwam het kunstwerk in 2003 in Diemen terecht. De gemeente koos voor de naam 'Landmark', wat herkenningspunt betekent. Een blikvanger is het zeker, al wordt de horizon vanuit sommige posities nogal vervuild door nijverheid en industrie in de nabije omgeving.

Voor Alex Vermeulen uit Amsterdam maakt het werk onderdeel uit van zijn project 'States of Humanity'. Er staan - afgezien van de schaatshouding - vergelijkbare sculptures op diverse plaatsen in Nederland en Amerika.

Niko Mulder

Bronnen:

www.kunstwebdiemen.nl

www.syndicaat.org

Kunstuur: Van de straat, januari 2008

Streepjescode - reactie

Hierbij wil ik toch nog even terugkeren naar *Kouwe Drukke* 42. Hierin wordt door Matthy van Klaveren gesproken over streepjescodes op schaatsen. Ik heb hierop naar Matthy gereageerd met een paar schaatsen waarvan de krullen waarschijnlijk zijn afgezaagd. Het vermoeden werd uitgesproken dat het schaatsen zijn van Willem Stijnis. Tot zover dat eerste paar.

Laat ik nu via Ebay een paar schaatsen kunnen kopen met dezelfde streepjescode als die van mij met de afgezaagde krul. Deze schaatsen zijn rond 1895 gekocht door de heer G. Eijkelboom in Hendrik Ido Ambacht.

De twee foto's in de linker kolom tonen de schaatsen met en zonder krul, maar met dezelfde code. Voor in de krul is een stempel te zien van een W en een S, dus - zoals reeds geschreven - van de maker Willem Stijnis.

Zelfs aan de streepjescode is de maker van een paar beschadigde schaatsen dus te herkennen!

Aan de merktekens op de bovenkant van de ijzers (foto's hierboven) kan men afleiden welke schenkels bij elkaar horen.

Alex Kampinga

(K)oud avontuur

'Veertien personen, meest Amelander matrozen, begeven zich te voet over ijs van hun eiland naar Holwerd; weldra moeten zij wegens den vloed terugkeren en op een ijsschots hun leven trachten te redden. Na daarop een etmaal verkeerd te hebben te, bereiken zij op Zondagmorgen behouden Ameland (1809).'

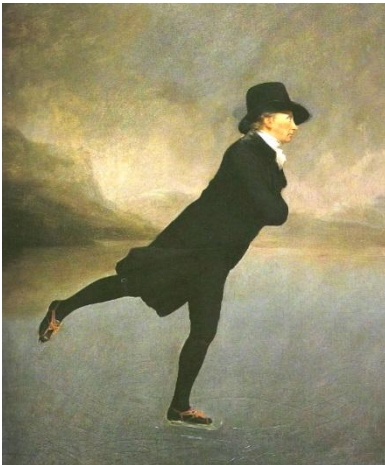
Minne Iedes Nieuwhof

Bronnen: *Stads- en Dorpskroniek van Wumkes*; 't *Kleine Krantsje* nr. 635 van januari 1967

Schotse schaatsers

Stel u eens voor: een onderzoeker ontdekt dat de Nachtwacht niet door Rembrandt, maar door een onbekende Fransman is geschilderd. Wat zou dat voor gevolgen hebben? Natuurlijk, het schilderij wordt er niet minder mooi door, maar voor wat we maar even onze 'nationale identiteit' noemen, zou de schok enorm zijn: ons bekendste schilderij blijkt geschilderd door een buitenlander!

Bovenstaand scenario lijkt onwaarschijnlijk, maar in Schotland dreigt het echt te gaan gebeuren. Hét Schotse schilderij, de beroemde '*skating minister*', oftewel de schaatsende dominee van – zo dachten de Schotten ruim twee eeuwen lang – hun nationale schildericoon Sir Henry Raeburn, zou volgens recent onderzoek niet door Raeburn, maar door een onbekende Franse migrant geschilderd zijn ...

Het bewuste schilderij met de officiële titel: The Reverend Robert Walker Skating on Duddingston Loch

In de controverse, die extra pikant is in het licht van het referendum dat de Schotten volgend jaar over een mogelijke onafhankelijkheid gaan houden, spelen twee argumenten een rol. Raeburn was een portretschilder van beroemdheden. Het schilderij van de relatief onbekende schaatsende dominee is daarmee een merkwaardig '*Fremdkörper*' in zijn oeuvre. Dit eerste argument werd natuurlijk al langer onderkend, maar de Raeburnkenners wezen op de aantoonbare vriendschap die tussen de schilder en de dominee had bestaan, en het feit dat het schilderij na Raeburn's dood in zijn bezit bleek te zijn.

De 'Schaatsende Dominee' is - als een Schotse Nachtwacht - de icoon van de Portrait Gallery in Edinburgh en zelfs op theedoeken, lepeltjes en t-shirts verkrijgbaar. Stephen Lloyd, curator van het museum, heeft de knuppel in het hoenderhok gegooid door het werk toe te wijzen aan de Fransman Henri-Pierre Danloux, die in die jaren veelvuldig in Schotland kwam schilderen. Danloux schilderde volgens Lloyd veel meer in de stijl van de *Skating Minister*, en ook blijken allerlei technische details (o.a. gebruikte verfsoorten) overeen te komen.

Voor schaatsliefhebbers is de Schotse controverse, waarover het laatste woord voorlopig nog niet gezegd is, vooral bijzonder vanwege het schilderij zelf. Want, het kan bijna niet anders, het schilderij heeft ook een Nederlandse link. Want waar leerde de jonge Robert Walker schaatsen? Inderdaad, in Nederland. In 1760 werd zijn vader

beroepen als dominee in de Schotse kerk in Rotterdam. Die kerk ('*kirk*' is ook het Schotse woord voor kerk, '*church*' is Engels) werd al in 1695 gebouwd voor de talloze protestantse ('presbyteriaans' volgens de leer van hervormer John Knox) Schotse handelaars en zeelieden die zich in de 17e eeuw in Rotterdam vestigden. Deze prachtige kerk is eeuwenlang als Schots godshuis blijven fungeren, totdat het bij het Duitse bombardement in mei 1940 helaas werd verwoest.

Toen hij in 1760 met zijn vader William in Rotterdam aan kwam, was Robert vijf jaar jong. Tien jaar bleef hij in Rotterdam en maakte daar kennis met het Hollandse ijsvermaak. Als bewijs dient een artikel dat hij in 1790 schreef onder de titel '*Kolf, a Dutch Game*'. Als Schot was hij vanzelfsprekend gefascineerd door het spel dat al in de 15e eeuw als '*golf*' in Schotland op gras werd gespeeld, en dat in de Lage Landen destijds zo'n populaire ijsvariant kende.

Toen het gezin Walker in 1770 naar Schotland terugkeerde, was ook Robert voorbestemd om net als zijn vader, oom en grootvader dominee te worden. In 1776 kreeg hij zijn eerste benoeming in Cramond Kirk, zo'n tien kilometer buiten Edinburgh aan de oever van de Forth. Walker begaf zich in het destijds zeer bloeiende intellectuele en sociale leven van de Schotse hoofdstad. Zo werd hij in 1780 als 45e lid ingeschreven van de Edinburgh *Skating Club*, de vereniging die (vermoedelijk) al in 1744 als eerste schaatsvereniging ter wereld was op-

gericht.

Schaatsers op Duddingston Loch, ca. 1930

Wie met een schaatspassie Edinburgh bezoekt, dient een bezoekje te brengen aan het idyllische Duddingston Loch. Het nu als natuurreserveaat beschermde meer ligt in het Holyrood Park prachtig verscholen in een kom achter de voor Edinburgh zo typerende rots met de legendarische naam '*Arthur's seat*'. Op dit enige zoetwatermeer van Edinburgh kwam de stedelijke schaatselite bij vorst – en dat was in die tijd vaak een paar weken per jaar - bijeen om stijlvol te schaatsen.

De leden van de Edinburgh *Skating Club* schaatsten uitsluitend op de wijze zoals in 1772 door het oudclublid Robert Jones zou worden beschreven in *A Treatise on Skating*, het eerste boek over schaatsen dat werd uitgegeven. Deze schaatsstijl heeft iets weg van het Hollandse schoonrijden (door de Britten '*the Dutch roll*' genoemd), waarbij ook ingewikkelde figuren in het ijs gekrast dienden te worden – vandaar de nog altijd gangbare benaming '*figure skating*'. In hoeverre de Rotterdamse schaatservaringen van dominee Walker aan de

schaatscultuur van de Edinburgh *Skating Club* hebben bijgedragen is onbekend. Even onbekend is of Walker Hollandse schaatsen naar Schotland heeft meegenomen. Omdat op het beroemde schilderij ook zijn schaatsen prachtig in detail zijn weergegeven, hoop ik dat er lezers zijn die daar iets meer over kunnen zeggen!

De linker schaats van Robert Walker

Behalve het 'figuur-schaatsen' ontwikkelde vooral *curling* zich als dé ijssport van Schotland. En net als bij kolf/golf is het mogelijk dat *curling* is over komen 'glijden' uit de Lage Landen. Op de winterlandschappen van Pieter Brueghel de Oude uit de 16e eeuw vinden we immers al afbeeldingen van figuren, die met stenen op het ijs spelen. Waarom uitgerekend kolven en *curling* in Schotland wél populair werden, en bij ons een stille dood stierven, is een mysterie waar niet zo makkelijk een antwoord op te geven is.

Een mogelijke verklaring is het gebrek aan grote goede ijsvlaktes. Schotland is natuurlijk beroemd om zijn '*lochs*', maar zelfs in de koude winters van de 18e en 19e eeuw vroren die zelden glad en gelijkmatig dicht. Bovendien zijn veel '*lochs*' te diep om zelfs bij strenge vorst dicht te vriezen. De

Schotten zullen dus al blij zijn geweest met een klein stuk glad ijs, waar je veel makkelijker met stenen over kon glijden of figuren maken, dan over lange afstanden tochten of wedstrijden rijden.

Toch hebben ook de Schotten een kleine, maar niet minder boeiende hardrijtraditie opgebouwd. Dat er opnieuw een domineeszoon aan de basis stond, kan haast geen toeval geweest zijn. In 1895 organiseerde de toen 25-jarige William Pollock Wylie, die uit het bij Glasgow gelegen St. Helensburgh afkomstig was, op het Loch Leven bij Kinross de eerste hardrijwedstrijden. Dit meer, beroemd vanwege het eilandje met het kasteel waar '*Mary Queen of Scots*' in 1567 gevangen zat en gedwongen afstand deed van de troon, is grotendeels ondiep en vriest dus makkelijk dicht.

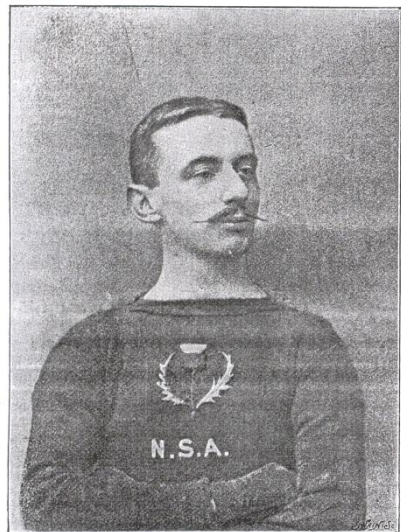

Photo by Stuart, Glasgow.

W. POLLOCK WYLIE, CHAMPION AMATEUR SKATER OF SCOTLAND.

Al op 22 januari 1895 kon er namens de 'Scottish Branch of the National Skating Association' op Loch Leven officieel worden gestreden om de Schotse schaatstitel. In de finale over 1 mijl moest Wylie, die vanzelfsprekend zelf ook deelnam, het opnemen tegen twee gerenommeerde roeiers die voor de gelegenheid schaatsen hadden ondergebonden: John Bayne en David Baird uit Kinross. Op ruw ijs en bij een harde noordwesterstorm, stoven Wylie en Bayne voor de wind over het laatste stuk. Door een val van Bayne vlak voor de finish werd Wylie de eerste officiële Schotse schaatskampioen uit de geschiedenis. Een maand later, aan de winter van 1895 kwam ook in Schotland geen einde, trof het tweetal elkaar opnieuw bij een wedstrijd op het Loch Lomond nabij Glasgow. Met volgens de krantenverslagen 20 tot 30.000 toeschouwers op en langs het meer werd het opnieuw een tweestrijd tussen Wylie en Bayne. Deze keer was Wylie zo ongelukkig om ten val te komen, nota bene als gevolg van een botsing met een toeschouwer. Voor deze wedstrijd waren ook drie studenten uit Cambridge overgekomen. De Rotter-

Race voor vrouwen op Loch Leven in 1933

dammer Willem Dutihl was één van hen, maar ook hij moest het afleggen tegen de roeier/schaatser uit Kinross. Na afloop van de wedstrijd werd door een grote groep schaatsers een 'toertocht' gehouden van liefst 18 mijl over het geheel bevroren zuidelijke gedeelte van het meer. Voor zover bekend de eerste en laatste keer dat zo'n tocht op het - volgens velen - mooiste meer van Schotland mogelijk is geweest.

Het grote gevaar van het schaatsen op het Loch Leven was en bleef de verleiding om naar het beroemde Castle Island midden in het meer te schaatsen. Door het diepe water en de windwakken was zo'n tocht zelden veilig. Toch waagden velen het. 'Gather round the fireside, and hear grandpa tell his famous story how he skated across Loch Leven to Queen Mary's Castle', zo schreef de *Edinburgh Evening Telegraph* in 1933. Toch waren er ook heel wat avonturiers die hun gewaagde tocht met de verdrinkingsdood moesten bekopen. In 1899 moest de strijd om het Schots kampioenschap zelfs worden afgelast toen vlak voor de start deelnemer

Zoektocht naar verdrinken schaatsers in december 1935. Op de achtergrond Castle Island.

Hugh Muir bij het inrijden door het ijs zakte en verdrong. In de winter van 1935/36 kwamen zelfs in één keer vier kinderen uit Kinross om.

Voor de Schotse schaatsorganisatoren waren de vele verdrinkingsgevallen uiteindelijk aanleiding om na 1939 met het houden van schaatswedstrijden op Loch Leven te stoppen. Er waren bovendien inmiddels kunstijsbaantjes

waar zonder gevaar kon worden 'geshorttrackt'.

Hardrijwedstrijden op natuurijs zouden in Schotland alleen nog in 1963 georganiseerd worden: in die memorabele winter kon ook in Schotland niemand door het ijs zakken. Voortaan waren de 'lochs' bij vorst weer het domein van de *curlingspelers*.

Marnix Koolhaas

Belgische kruischaatsen

Onlangs ben ik in het bezit gekomen van een paar 'echte' (?) Belgische kruischaatsen.

Het is een model met platte gesmede krul van 8 cm hoog en 3 mm dik. De schenkel is ook 3 mm dik.

De bevestiging van de schenkel op de voetstapel is d.m.v. twee moeren, maar hoe dat boutje aan de schenkel is gemaakt kan ik niet achterhalen, daar alles stevig is vastgeroest.

De voetstapel is typisch Belgisch, maar heeft wonderlijk genoeg drie riemgaten. Het teenstukje op de stapel

is gemaakt van staalplaat en bevestigd met drie nagels. Vermoedelijk zelf gemaakt, want het is nogal primitief.

De verkoper is de kleinzoon van de eigenaar en ze hingen al decennia lang in de garage van zijn vader. Gezien dat verhaal schat ik de leeftijd rond 1890 – 1900. Wellicht kan iemand daar zijn licht op laten schijnen? Of zijn er misschien andere Poolsterleden die zo'n zelfde exemplaar in het bezit hebben? Ik zou er graag iets meer over willen weten.

Simon Verschueren

Reactie op *Kouwe Drukke* 47

Nummer 47 heeft weer een mooi gevarieerde inhoud. Marnix maakt met zijn artikel een aantal 'pennen' los. Benieuwd of dat met de Slowaakse ijsgrot ook weer gebeurt.

De functie van de beide **kaartjes van Bakker en Rusch** in het artikel '*Wie was Douwe Hantjes Joustra?*' ontgaat mij. De kaartjes zijn afkomstig uit een aardrijkskundemethode voor de lagere school. Bakker en Rusch waren twee Friese onderwijzers die eind jaren dertig, begin jaren veertig een aardrijkskundemethode, d.w.z. een atlas met werkboekje en klassikale wandkaart, maakten waarop ze in de geest van die tijd probeerden de kaart voor de leerlingen een gezicht te geven door er plaatjes op te tekenen. Die plaatjes hadden meestal betrekking op de economische activiteiten ter plaatse, maar ook de vrijetijdsbesteding kreeg soms een symbool. De methode kwam uit in 1941. Na de oorlog werd de draad weer opgepakt. In de vijftiger jaren was het een veel gebruikte methode. De eerste kaart komt waarschijnlijk uit de eerste uitgave. De Noordoostpolder is namelijk nog niet ingetekend. De kenmerkende plaatjes ontbreken omdat het een themakaart voor de Friese boezem is. Het tweede kaartje is een fragment uit de provinciekaart waarop we de kenmerkende iconen wel zien. Overigens is het de vraag welke criteria de schrijvers hanteerden, want als IJlst en Heerenveen gekenmerkt worden door de schaatsenindustrie, waarom dan Akkrum niet? Zeker begin

jaren vijftig blies Ruiter nog een aardige partij mee. Op de eerste kaart wordt de elfstedenroute 'om de noord' als 'meest gebruikelijke route' aangegeven. Volgens mij werd de tocht in 1933 voor het eerst 'om de zuid' verreden en volgden er daarna een paar tochten met wisselende routes, om vanaf de jaren vijftig altijd 'om de zuid' te worden verreden. Voor de Friese auteurs was eind jaren dertig de route 'om de noord' dus de meest gebruikelijke.

Jan de Wit

Opmerking van de redactie:

Achteraf inderdaad niet zo'n gelukkige keuze om een kaart uit de 20e eeuw te koppelen aan een onderwerp met betrekking op de 19e eeuw.

De wandkaart hierboven (1948, mét N.O.P. én schaatsen) is te koop voor € 65 bij antiquariaat De Kantlijn (www.de-kantlijn.com).

Majolicaborden met

schaatstaferelen

In de 16de en 17de eeuw zijn veel zogenaamde majolicaborden gemaakt. De naam is afgeleid van die van het eiland Majorca, dat in die jaren een belangrijke doorvoerhaven van dit soort aardewerk was. Majolicaborden zijn aan de voorkant met het ondoorzichtige tinglazuur bedekt en aan de achterzijde met het goedkopere en doorzichtige loodglazuur. Bij het bakproces werden de borden in de ovens gestapeld en van elkaar gescheiden door zogenaamde proenen. Op majolicaborden zijn de afdrukken van de proenen als kleine beschadigingen op de voorzijde zichtbaar. Later werden de borden aan beide zijden met tinglazuur bedekt en werden de borden in kokers gebakken en ontbreken de karakteristieke afdrukken van de proenen.

Majolicaborden zijn in Nederland vanaf het eind van de 16de eeuw gemaakt. De productie ervan begon in Haarlem. Later verplaatste het productiecentrum zich naar Delft.

De afbeeldingen op de vroege Nederlandse majolicaborden zijn tot het begin van de 17de eeuw sterk geïnspireerd op de polychrome ornamentale versieringen op keramische producten uit Zuid-Europese landen. Daarna verandert dit, mede onder invloed van het blauwe Chinese porselein en komen ook meer figuratieve decors in zwang.

Majolicaborden met schaatsters

Na deze wat lange inleiding over majolicaborden mijn verhaal over majolica-

borden met schaatstaferelen. Ik heb nooit echt schaatsen verzameld. Ik had meer belangstelling voor andere winterse objecten, zoals voor tegels met schaatsters. Die belangstelling lag als verzamelaar van tegels meer voor de hand. In de buurt daarvan komen ander keramische producten zoals borden met winterse taferelen. Daarvan heb ik zo langzamerhand een flink aantal. Op Marktplaats worden deze regelmatig aangeboden. Meestal betreft het borden van recente datum. Echte antieke borden heb ik niet. Die zijn mij ook nooit aangeboden en ik zat er ook niet achteraan. Dan is er die eerste Poolsterbijeenkomst in Almere. Jan Gores laat mij de ziel van een vroeg majolicabord met een schaatster achter een slede zien en stuurt een foto met commentaar op naar de redactie van *Kouwe Drukke*. Kunnen wij met zijn allen daarvan genieten (zie KD47). In het kader van een studie over herdertegels bladerde ik kort geleden in het fraaie boek *Dutch Majolica & Delftware(1550-1700)* en zie op pagina 207 twee borden met schaatssende figuren achter een slede. Na contact met Jan hierover blijkt dat het tafereel op het onderste bord hetzelfde is als dat op zijn bord. Het betreft een bord dat in Haarlem tussen 1630 en 1650 is gemaakt. Deze borden komen uit de collectie van Van Drecht, de trotse eigenaar van de fraaie majolicaborden die in dit boek zijn afgebeeld. Als goede kennis benaderde ik hem. Tegen publicatie van de borden had hij geen bezwaar, maar hij wilde de huidige collectie in stand

houden en wilde de twee borden niet verkopen. Zo werd mij een financiële aderlating bespaard.

Dood spoor

Deze ontmoeting bracht mij ertoe ook eens te speuren naar andere vroege borden met schaatsers.

In Friesland is uitvoerig onderzoek gedaan naar de producten van de 'gleibakkerijen' in deze provincie. Over de resultaten zijn verschillende dikke

*Collectie Edwin van Drecht
Diameter: 21,1 cm
Datering: 1640-1660*

pillen geschreven. Maar in geen daarvan vond ik iets over schaatsers op majolicaborden. Ook in de collecties van het Harlinger Aardewerk Museum en het schaatsmuseum in Hindeloopen kwam ik geen vroege borden met schaatstaferelen tegen.

Voorlopig zullen we het hiermee moeten doen. En natuurlijk wordt de fami-

lie Gores van harte gefeliciteerd met hun bijzondere en voor mij benijdenswaardige aanwinst!
Minne Iedes Nieuwhof

Bron: F.T. Scholten – *Dutch majolica and Delftware (1550-1700)*, 1993, 263 pp.

Met dank aan de heer Van Drecht voor de kleurenafbeeldingen van de majolicaborden.

Collectie Edwin van Drecht
Diameter: 21,1 cm; Datering: 1640-1660

Noot van de redactie:

Het is opmerkelijk dat alle schaatsen op beide tegels de hoog oplopende hals van het Bergambachter model vertonen. Dit in tegenstelling tot schilderijen uit dezelfde periode. Overigens bezit het Rijksmuseum een bord (BK-1975-58) met een tamelijk primitieve weergave van de slededrijver.

Scriptie over ijskermissen - oproep

Studente Cultuurwetenschappen zoekt voor masterscriptie informatie over ijskermissen die werden georganiseerd in de Kleine IJstijd (ca 1340 tot ca 1900). Tijdens strenge winters van lange duur verplaatste het straatleven zich naar de bevroren wateren, waar niet alleen koek-en-zopiekramen werden ingericht, maar alles wat normaal op landkermissen en jaarmarkten was te vinden naar het ijs werd verplaatst.

De gezochte informatie betreft de volgende drie onderdelen:

- 1) Wetten geldig voor land en water waren kennelijk niet van toepassing op het gestolde water.
- 2) Ijskermissen zouden in het calvinistische noorden zijn getolereerd als tegenhanger van het 'roomsche carna-

val' en in het zuiden met argwaan zijn bekeken als concurrent van het carnaval.

3) Het aanbieden van diensten door vrouwen van lichte zeden lijkt waarschijnlijk.

De literatuur maakt hiervan nauwelijks melding. Mogelijk staan er verhalen in kronieken, gedenkboeken, krantenartikelen of dagboeken. Een brede variatie aan trefwoorden losgelaten op gedigitaliseerde archieven levert niet de gezochte informatie op.

Is er iemand die hierover informatie bezit of aanwijzingen kan geven waar dit te zoeken? Dit kan gestuurd worden naar het e-mail adres van Jannie Buijs, b.b.j@ziggo.nl, die er uiteraard heel blij mee zal zijn.

*Wintervermaak tussen Delft en Den Haag (detail)
John June, 1763 / Laurie & Whittle 1794
Collectie INTER-ANTIQUARIAAT Mefferdt & De Jonge*

Vakantie Zuid-Duitsland 1981 met uitstapje Tsjecho-Slowakije

Onze vakantiebestemming was dat jaar Duitsland. Camping in Waldmünchen. Een prachtige omgeving en een camping met alles erop en eraan. Ook 't weer was zeer goed. Na een paar dagen wilden we een rondvaart maken op de Donau bij Regensburg. Zo gezegd, zo gedaan, de boot in en stroomopwaarts. Dit ging niet gemakkelijk door de enorme stroming, een belevenis.

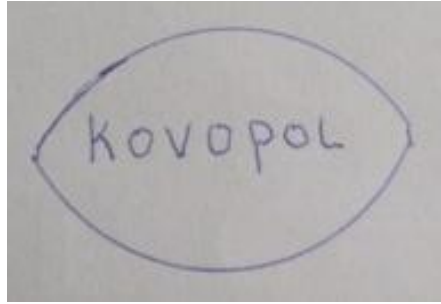
De volgende dag reserveerden we een tocht naar Tsjecho-Slowakije. Toen nog achter het ijzeren gordijn. Informatie ingewonnen wat betreft visum, foto's en Tsjechisch geld.

De reis met de bus ging via Pilzen naar Praag. Een stad waar je u tegen zegt als toerist. Foto's gemaakt, we werden steeds in de gaten gehouden door politiemensen.

In Praag een grote markt bezocht. Ook tweedehands. Ik, nog maar enkele jaren verzamelaar, dacht 'Je zal hier toch geen schaatsen vinden?' Nee, niets van mijn gading. Maar bij een grote antiezaak loop ik toch naar binnen. In mijn gebrekkige Duits vroeg ik naar '*alte Schlittschuhe*' en de dame die ons wilde helpen vroeg of we Duitsers waren.

Om 't verhaal niet te lang te maken: ze kwam met een stel onderschroefers aan, gemerkt '*Made in Czechoslovakia-Kovopol*' (afb.1 + 2). Ze

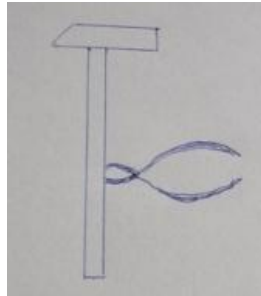

wilde graag Duitse merken hebben. Onze vakantie was geslaagd.

Op de terugweg moesten we in Pilzen ons Tsjechische geld opmaken, want uitvoer van deviezen was niet toegestaan.

Na de val van de muur zijn we nog enkele keren in Tsjechië en Slowakije geweest. Met de terugweg door Polen. Toen ook nog enkele paren '*staré brusle*' gevonden, onder andere van het merk Zenith (afb. 3 + 4)

Teun Wanink

Free Heels

Ik heb onlangs een model met langlaufbinding kunnen bemachtigen. De schaatsen zijn rond 2000 gemaakt.

De maker zit in Vaasa, aan de westkust van Finland. Het nieuwe model is als de Free Skate met een click-systeem voor een speciale schoen. Er zit een aluminium voetklem voor en achter een verende klem van rubber.

De lengte is ± 60 cm (!), het montuur

is van hout met daaronder een roestvrijstalen stalen ijzer.

Dit type is niet verkrijgbaar in Nederland. Toch een mooi bezit vind ik zelf.

Teun Wanink

Noot van de redactie:

Het model van Teun wijkt zo sterk af van de Free Heels modellen die in 2002 werden getest in het Zweedse tijdschrift *Utemagasinet*, dat ze misschien als voorlopers moeten worden beschouwd.

BORE Free Heel

Wt: 800 gram/skridsko
Binding: Rottefella NNN BC
Lengde: 45 centimeter (Gävan 41.5, 43.0, och 50)
Pris: 1 195 kronor för skridskon 1499 kronor för bindingen!
Sk: Alpina All terrain

FREE HEELS Race

Wt: 580 gram/skridsko
Binding: Rottefella NNN BC
Lengde: 45 centimeter (Gävan 51), Multen endast i 47,5)
Pris: 1 499 kronor inklusive binding
Sk: Alpina All terrain

Ijsprocessie op de Bodensee

Een echt strenge winter is het pas als de kleurrijke houten buste van de evangelist Johannes in de beroemde processie over het ijs van de Bodensee van Münsterlingen in Zwitserland naar Hagnau op de Duitse oever van het gigantische meer kan worden gedragen.

De buste van de evangelist Johannes

Bron: Wikipedia

Op 17 februari 1573 gebeurde dat voor het eerst, waarna een sokkel voor de olijke kop van Johannes werd ontworpen met de volgende inscriptie:

Dit beeld is anno 1573, de 17de februari, toen de Bodensee bevroren was, van Münsterlingen naar Hagnau gedragen, en daar in het Raadhuis gezet. Na 100 jaren werd zij over het be-

voren meer weer hier gebracht. Maar anno 1796, tijdens de Franse oorlog, werd de buste voor de tweede keer terug gebracht en gerenoveerd door F.X. Faivre.'

Dat laatste gebeurde echter niet over het ijs van de bevroren Bodensee, maar omdat het beeld dringend opgekalefaterd moest worden. Het bleef toen tot de bizarre winter van 1830 in Hagnau. Pas in die winter kon er weer van de ene oever naar de andere over het ijs gelopen worden. Dus werd de uitzonderlijke ijsprocessie in ere hersteld. Daarna gebeurde dat nog in 1880 en tenslotte werd Johannes op 12 februari 1963 weer van Hagnau naar Münsterlingen gebracht. Daar staat de kleurrijke kop van de evangelist nu in de Pfarrkirche van het voormalige Benediktijnklooster.

Hoewel op de sokkel geen eeuw wordt aangegeven, waarin de Bodensee niet stevig genoeg meer bevroor, om de omvangrijke processie te dragen, duurde het na 1573 zelfs 111 jaar voor Münsterlingen de buste van Johannes weer in zijn kerk kon zetten, want pas in 1684 gebeurde dat.

De Bodensee bevriest maar zeer zelden, hoewel volgens oude kronieken het meer op de grens van Duitsland en Zwitserland vanaf de negentiende eeuw tot de start van de bijzondere processie 27 keer geheel bevroor. Daarna gebeurde dat nog uitsluitend in 1684, 1695, 1788, 1830, 1880 en in de twintigste eeuw alleen in 1963. De omgang heeft dus niet in alle winters, waarin het meer bevroren was, plaats-

gevonden. Waarom men in Münsterlingen besloot de buste van Johannes

De ijsprocessie werd op 12 februari 1963 voor het laatst gehouden.

Foto: Heinz Finke

Litho van de ijsprocessie, die op 2 januari 1830 werd gehouden.

Collectie: Landesdenkmalamt Baden-Württemberg in Karlsruhe. Bron: Wikipedia

in 1573 naar de Badische kant van het meer te brengen is niet bekend. Wel dat er altijd bijzonder veel belangstelling voor de bijzondere processie was. Overigens waren er niet alleen de bijzondere overtochten van Hagnau naar Münsterlingen. Er waren ook tochten van Bregenz in Oostenrijk naar Lindau in Duitsland en tussen allerlei andere dorpen en steden aan beide zijden van het meer.

Bijzonder was de winter van 1880, toen het beeld ook weer in processie over het ijs gedragen kon worden. Naast het mooie Jakobskerkje in Nonnenhorn, niet ver van Lindau, ligt een enorme kei. Deze lag aanvankelijk zes meter van de oever, maar werd op 12 februari van dat jaar door kruierend ijs twee meter dichterbij de wal geduwd. Men besloot de steen naar de kerk te vervoeren. Dat gebeurde op 18 en 19 februari. De gigantische steen moest 376 meter verplaatst worden voor men hem op een wagen kon laden, die met vijf paarden en even zoveel ossen bespannen was. Maar de kar kon een bocht niet nemen, zodat paarden en ossen uitgespannen moesten worden. Liefst 67 mannen en vrouwen kwamen er aan te pas om de wagen de laatste 200 meter naar de kerk te duwen.

Sindsdien is de steen het belangrijkste monument van het dorp. Burgemeester Kling en wijnhandelaar May hielden bewogen toespraken toen de steen op 18 april 1880 officieel werd ingewijd. Er kwam een herdenkingsplaquette bij te staan, waarop het volgende gedicht staat:

*Durch Eisesmacht dem See enthoben,
Durch Männerkraft an's Land geschoben,
Durch Frauenhände auch geleitet,
Durch Wein & Reden eingeweiht,
Ist hier dem Stein ein Ort bereitet,
Zum Zeugniß für die spätere Zeit.*

*Am 18. und 19. Februar 1880
wurde dieser Stein 1487 Meter
weit van 67 personen mit
5 Pferden und 5 Ochsen hierher
geschafft.*

De steen bij het Jakobskerkje in Nonnenhorn. Bron: Wikipedia

Hetzelfde jaar schaatsten op 15 maart (!) nog vele honderden rijders de haven van Konstanz uit. In 1929 was men weer dichtbij een processie. In januari daalde de gemiddelde temperatuur naar -5,9 graden Celsius en op 12 februari daalde het kwik in Immenstadt

naar liefst -33 graden Celsius. Een dag later raakten bij Lindau acht schaatserijders in de problemen. Vijf werden er gered door een visser, maar drie kinderen vrozen dood op het ijs. Eén van hen werd met een eveneens doodgevoren hondje in de armen gevonden. Tussen Romanshorn in Zwitserland en Friedrichshafen kon men in-

middels de Bodensee oversteken, maar tussen Hagnau en Münsterlingen kon dat niet, zodat Johannes nog tot 12 februari 1963 op zijn sokkel in Hagnau moest blijven staan. Toen ging hij, begeleid door duizenden toeschouwers, weer van Duitsland terug naar Zwitserland.

Ron Couwenhoven

Posten en Stempels (18)

Het pre-olympisch jaar is gestart en dat is te merken aan de uitgiften. Er zijn met name in het thema shorttrack al een aantal uitgaven. Ik noem ze hier even zonder ze allemaal te laten zien. Centraal Afrika heeft een blokje van vier uitgegeven, waarvan één shorttracker. Republique de Guinée een shorttrackzegel op een vel met een kunstrijdster. En ook uit Nigeria - we hebben ook zoveel Afrikanen die schaatsen [!] - een kleurrijk blokje.

Sao Tomé en Príncipe heeft op 29 maart 2013 een mooi velletje met onder andere schaatsers erop uitgegeven. Volgens mij is dit naar voorbeeld van bekende schaatsers. Maar welke?

In Rusland is het postwaardestuk (code 3.2013.68 d.d. 15 februari 2013) van schaatsen uitgegeven: een schaatsende bergleeuw (één van de mascottes) siert de envelop.

In Nederland is de Regiopost uit Kollum, bekend van de mooie zegel van het Elfstedenbruggetje, opgegaan in de Postgroep Friesland. Waardoor FRL, Regiopost en Merenpost – allen met meerdere schaatsuitgiften op hun naam - als namen op den duur wel zullen verdwijnen. Gelukkig zien we dat de afgelopen kerstzegels ook weer winters zijn uitgevoerd. Links is een

mooië slee te zien getrokken door een paard.

Nog even terug naar mijn winterpuzzel uit KD43. Als u het forum een beetje gevolgd hebt op de Poolstersite, dan weet u dat het afgebeelde winter-

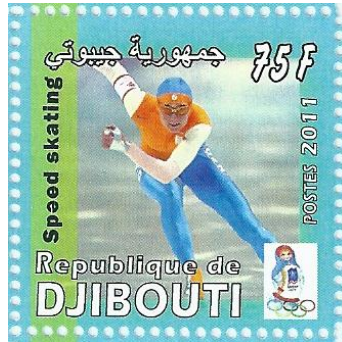

tafereel in het echt hangt in Galleria Sabauda in Turijn. Had ik dat geweten

toen ik er in 2006 was ...

Heerlijk dat mensen als Bert dan meehelpen om het raadsel op te lossen. Al zou ik er wel eens een expert op los willen laten om te onderzoeken of dat kwellende 'Hollandse school' niet vervangen kan worden door een naam van een schilder.

Voor diegenen die het willen onderzoeken, verwijs ik naar de website <http://www.museitorino.it/galleriasabauda/visite.html>. Uit 2011 nog een vel uit Djibouti, met een Nederlandse (Andrea Nuyt?) die op één van de zegels van het velletje van tien prijkt.

Caroline van Staaveren

Hardrijderij op 18 februari 1870

Reeds is de geestdrift weer ontwaakt,
 Waar de ijsbaan andermaal ons noodt
 Ten feest, dat, menigwerf gesmaakt,
 Ons immer groot genoeg en bood,
 En waar steeds Friesland prijs op stelt,
 Zoolang 't nog kloeke rijders telt.

Maar, is de rijder kloek en fier,
 Als hij vol moed naar de eerkroon jaagt,
 't Feest wint in dubbele mate hier,
 Waar ook de maagd ten strijd zich waagt,
 En zelfs de vrouw naar lauw'ren streeft,
 Nu elk een wakk'ren voorman heeft.

Dat is een feest, waar niets bij haalt!
 Als duizenden het hulde biën.
 Wijl ze in den luister, die 't omstraalt,
 Nog lang, misschien, een volksfeest zien,
 Dat, als het schoonste van dien aard,
 Zich in den rij der feesten schaart.

Zoo blijf' het duurzaam dan in stand,
 Voor elk, die 't ijsvermaak bemint,
 Zoo vaak een winter komt in 't land,
 Die grachten stolt, en stroomen bindt. —
 Zoo leev', getrouw aan hare taak,
 Onze IJs-club met haar ijsvermaak!

P.

Dit gedicht staat afgedrukt op de naamlijst van de deelnemers aan de hardrijderij voor koppels van mannen en vrouwen, te Leeuwarden. Bron: www.friesscheepvaartmuseum.nl

De Nacht-Schaatser

In 't *Kleine Krantsje* 624 uit 1996 vond Minne Iedes Nieuwhof een gedichtje van de broer van Fenno Schoustra.

Een slimme schaatser dacht
Ik schaats alleen nog maar bij nacht
De hele baan is fijn voor mij
Wanneer ik in het donker rij

Zo gedacht en zo gedaan
Schaatste hij bij volle maan
Langs de boorden van de Zaan

Maar ergens op de lange tocht
Maakt de Zaan een scherpe bocht
En met een enorme smak
Verdween de schaatser in een wak

Even was hij van de wijs
Maar nu schaatst hij overdag en
's nachts

Heerlijk in het paradijs
Jan Schoustra

Bronvermelding illustraties:

Naast het gedichtje een detail van '*Js en sneeuw – lief en leed*' van Johan Braakensiek uit een bijvoegsel van *De Amsterdamer* van 8 januari 1888.

Ook in Duitsland werd bij maanlicht geschaatst. Hieronder een detail van '*Winter*', een litho uit '*Die vier Jahreszeiten*'. Münchener Bilderbogen Nro. 192.

Een oproep

Eind april 2014 beleeft *Kouwe Drukke* zijn 50^e uitgave! Het lijkt ons een zeer gepast moment voor een extra dik nummer met daarin de **Canon van de winterse geschiedenis**. Deze canon zal bestaan uit 50 afzonderlijke thema's. **Wij roepen alle leden van De Poolster op om hieraan massaal bij te dragen**. Met een extra grote oplage van editie 50 hopen we nieuwe leden te winnen en de kas te spekken.

Wat is een canon?

Een canon is een lijst met hoogtepunten met betrekking tot een bepaald onderwerp, in dit geval de winterse geschiedenis. Er bestaat al een canon van het schaatsen van Max Dohle. Zie www.werkijs.nl.

Wij mikken met de Poolstercanon echter op een **grotere variatie** aan thema's met een **nog deskundiger toelichting** en met **originele en nog niet eerder gepubliceerde illustraties**.

Wat is een winters thema?

Een thema voor de *Canon van de winterse geschiedenis* is een gebeurtenis, een persoon of een object dat speciale aandacht verdient. Zo'n gebeurtenis kan bijvoorbeeld een gedenkwaardige Elfstedentocht zijn, een extreem koude winter, de uitvinding van de ijschuit of een bijzonder natuurverschijnsel, zoals kruierend ijs. Bij een persoon kun je denken aan Jackson Haines, de grondlegger van het moderne kunstrijden of Lambert Melisz, om maar een paar voorbeelden te noemen. Winterse

objecten zijn er ook meer dan genoeg: een bijzondere schaats, de prikslee, de ijsbijl, de koek-en-zopietent of de sneeuwpop. Er zijn heel veel mogelijke thema's. Voorwaarde is dus dat ze winters van aard moeten zijn en dat de afbeelding nog vrij onbekend is.

Hoeveel thema's mag ik aandragen?

Minimaal één en maximaal vijftig. Meerdere malen hetzelfde onderwerp opvoeren is niet toegestaan. Uiteraard hoort bij elk thema een jaartal of periode-aanduiding, een motivatie voor je keuze en een toepasselijke illustratie. Mét bronvermelding, want het materiaal voor een thema hoeft niet per se uit je eigen verzameling te komen. Je mag ook items uit museale collecties of beeldbanken insturen, als de bron maar duidelijk is vermeld. Ook niet-verzamelaars kunnen zo hun steentje bijdragen aan deze Poolstercanon!

Hoe wordt de canon samengesteld?

Uit jullie inzendingen maakt de redactie een selectie. Natuurlijk telt het aantal voorkeursstemmen voor een thema sterk mee, maar wij houden ook originaliteit en chronologische spreiding in de gaten.

Hoe en wanneer kan ik inzenden?

Vanaf vandaag tot en met 1 januari 2014 kun je onderwerpen inzenden aan: redactie@stichtingdepoolster.nl. Je hoeft niet al je voordrachten in één keer toe te sturen. Het mag ook gespreid. Alvast hartelijk dank voor je enthousiaste inbreng!

De redactie

Kouwe Drukke

Kouwe Drukke is een uitgave van Stichting "De Poolster", verzamelkring van schaatsen en winterse objecten en verschijnt driemaal per jaar.

Misdrukken, bezorgfouten en dergelijke melden bij:

Wim van Herk tel. 0180-663092; e-mail: administratie@stichtingdepoolster.nl

Redactie-adres

Niko Mulder, Schoener 48-01, 8243 XT Lelystad

Redactieleden Kouwe Drukke

Matthy van Klaveren (0251-241492) matthy.klaveren@online.nl	Niko Mulder (0320-251663) n.mulder@hccnet.nl
Theodoor van der Kooi (030-6046362) theodoorvanderkooi@12move.nl	

Druk

Drukkerij De Gans, Amersfoort

Bestuursleden Stichting "De Poolster"

Voorzitter Huub Snoep (0252-688699) voorzitter@stichtingdepoolster.nl	Penningmeester Wim van Herk (0180-663092) administratie@stichtingdepoolster.nl
Secretaris en ledenadministratie Maarten Dijkstra (072-5610916) Doortjes 9, 1861 VH Bergen (NH) secretariaat@stichtingdepoolster.nl	Contactpersoon veilingen Alex Kampinga (0598-398002) veilingcommissie@stichtingdepoolster.nl
	Contactpersoon website Maarten Dijkstra (072-5610916) redactie@stichtingdepoolster.nl

Stichting De Poolster

<http://www.stichtingdepoolster.nl>

secretariaat@stichtingdepoolster.nl

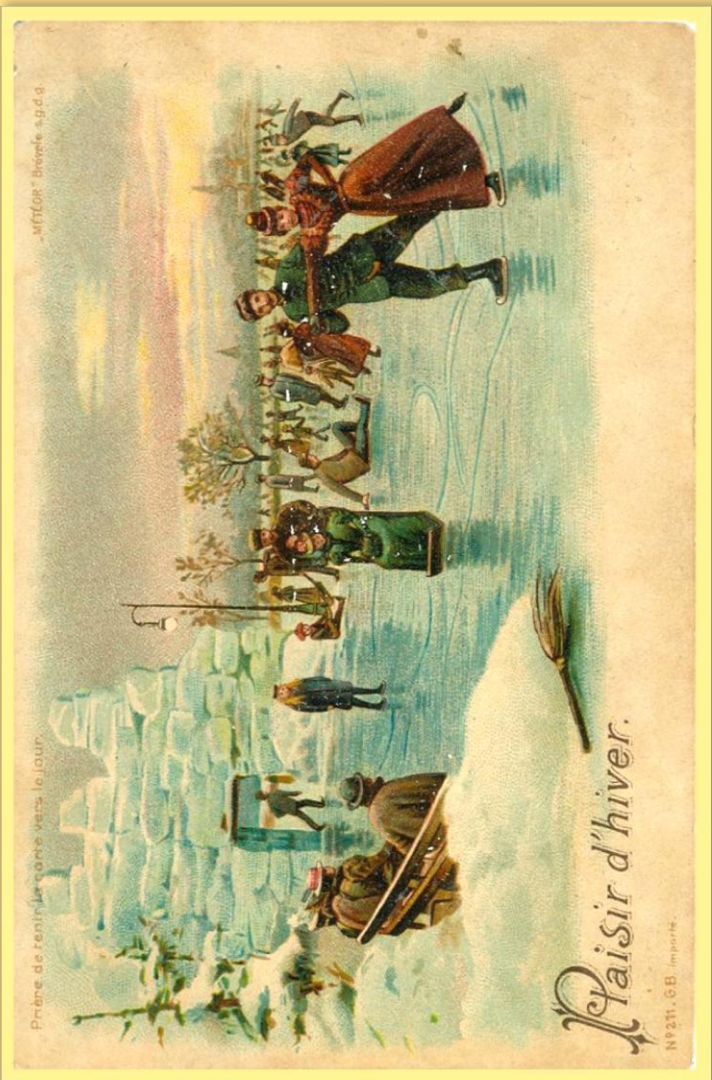
Lidmaatschap

Het lidmaatschapsgeld dient eens per jaar rond 1 juli te worden betaald. Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 25,- over te maken op gironummer 4324260 t.n.v. Stichting De Poolster met vermelding van naam en lidmaatschapsgeld 2013-2014. Graag dan ook uw adresgegevens doorgeven aan: secretariaat@stichtingdepoolster.nl

Kopij

Voor Kouwe Drukke nummer 49, december 2013, moet de kopij uiterlijk 1 november 2013 binnen zijn. Bij voorkeur per e-mail (als bijlage), handgeschreven of getypt mag ook. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld. Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij zijn verkrijgbaar bij de redactie. De redactie kan artikelen om diverse redenen weigeren, inkorten of doorschuiven naar een volgende uitgave.

De artikelen in Kouwe Drukke mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publicaties.

Préparez-vous à partir vers le jour.

«L'Éclair» Breveté S.G.D.G.

Paisir d'hiver.

N° 231. G.B. Imp. par H.